

Konzorcij ekonomskih instituta
za makroprojekte
»Privredni sistem SFRJ«

PROBLEMI
REFORME
PRIVREDNOG
SISTEMA
SFRJ
JUGOSLAVIJE

KONZORCIJ EKONOMSKIH INSTITUTA ZA MAKROPROJEKT
»PRIVREDNI SISTEM SFRJ«

PROBLEMI REFORME PRIVREDNOG SISTEMA SFR JUGOSLAVIJE

Zbornik radova

Redakcija

Ksente Bogoev • Momir Cećez • Rikard Lang
Ivan Maksimović • Zoran Popov • Maks Tajnikar
Dragomir Vojnić

GLOBUS/ZAGREB

Instituti-članice Konzorcija

Ekonomski institut, Sarajevo
Institut za društveno-ekonomska istraživanja
Ekonomskog fakulteta, Titograd
Ekonomski institut – Zagreb
Institut za javne financije, Zagreb
Ekonomski institut, Skopje
Ekonomski inštitut Pravne fakultete, Ljubljana
Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana
Raziskovalni center Ekonomske fakultete Borisa
Kidriča, Ljubljana
Ekonomski institut, Beograd
Institut društvenih nauka, Beograd
Institut ekonomskih nauka, Beograd
Institut za ekonomiku industrije, Beograd
Institut za spoljnu trgovinu, Beograd
Ekonomski institut, Priština
Ekonomski institut, Subotica

Urednici

STANISLAVA ANDRIĆ
JADRANKA PETRIČEVIĆ

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 338(497.1) (047.31)

PROBLEMI reforme privrednog sistema SFR Jugoslavije : zbornik
radova / redakcija Ksente Bogoev ... [et al.]. – Zagreb : Konzorcij
ekonomskih instituta za makroprojekt Privredni sistem SFRJ [etc.],
1989. – 543 str. : ilustr. ; 25 cm. – (Biblioteka Posebna izdanja / Globus)

Predgovor: str. 11–15. – Bibliografija uz tekst. – Summary ; rezjume.

ISBN 86-80219-10-X

1. Bogoev, Ksente

S A D R Ź A J

PREDGOVOR	11
I. ROBNA PRIVREDA, TRŽIŠTE I CIJENE	17
Lang, Rikard / Vojnić, Dragomir: <i>Reforma privrednog sistema u svjetlu reforme socijalizma</i>	19
Acin-Sigulinski, Stanislava: <i>Administriranje – nesavladano gradivo iz teorije tržišta i cena</i>	42
Božović, Radoman: <i>Sadržaj etatističkog izraza društveno svojinskog odnosa</i>	58
Hadžimerović, Hasan: <i>Društvena svojina i samoupravni ekonomski sistem</i>	75
Maksimović, Ivan: <i>Ustavna reforma i amandmani o društvenoj svojini</i>	91
Maksimović, Slobodan: <i>Sistem cijena – dileme i problemi</i> ..	101
Rakić, Vojislav: <i>Socijalistički proizvodni odnosi i robni oblik proizvodnje</i>	121
Vasić, Pavle: <i>Robno biće privrede – totalitet robno-novčanih odnosa, uključujući i tržište radne snage i tržište kapitala kao glavna uporišta reforme</i>	133
Vojnić, Dragomir: <i>Robna proizvodnja, društveno vlasništvo i socijalističko samoupravljanje u svjetlu reforme privrednog sistema</i>	140
II. STJECANJE I RASPODJELA DOHOTKA	167
Popov, Sofija: <i>Odnos rasta ličnih dohodaka i produktivnosti rada i privredna kriza</i>	169
III. NOVČANI, KREDITNI I BANKARSKI SISTEM	189
Ribnikar, Ivan: <i>Finansiranje privrede i inflacija</i>	191
Nanevski, Blagoja: <i>Monetarno-kreditna politika i regionalno diferenciranje privrede</i>	209
Šimoković, Aleksandar: <i>Monetarno-kreditna politika u funkciji stabilizacije privrede</i>	225
IV. DRUŠTVENO FINANCIRANJE	239
Raičević, Božidar / Mijatović, Boško: <i>Jugoslovenski fiskalni sistem</i>	241
Bogoev, Ksente: <i>Regionalno preliivanje dohotka fiskalnim mehanizmom centralnih vlasti</i>	259

Santini, Guste: <i>Odnos izravnih i neizravnih poreza u reformi sistema društvenog financiranja</i>	273
V. EKONOMSKI ODNOSI S INOZEMSTVOM	289
Čičin-Sain, Ante: <i>Putovi unapređivanja sistema i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom</i>	294
Ivanović, Tadija: <i>Pomeranja u ekonomskom sistemu razvijenih zemalja Zapada</i>	307
Todorov, Todor / Fotev, Risto: <i>Sistem podsticanja izvoza kreditiranjem kao determinanta regionalnog preliivanja dohotka</i>	316
VI. PROŠIRENA REPRODUKCIJA	335
Cećez, Momir: <i>Proširena reprodukcija i društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju</i>	337
Vojnić, Dragomir: <i>Problemi reforme privrednog sistema: Društveno vlasništvo i proširena reprodukcija</i>	350
VII. SAMOUPRAVNO PLANIRANJE	367
Popov, Zoran: <i>Plan i tržište – Jugoslovenski eksperiment</i>	369
Zdunić, Stjepan: <i>Makroekonomsko planiranje u uvjetima decentraliziranog sistema donošenja ekonomskih odluka</i>	388
VIII. PRIVREDNI SISTEM I NEDOVOLJNO RAZVIJENE REPUBLIKE I SAP KOSOVO	419
Dimitrieva, Elka / Stošić, Lila: <i>Prelivanje sredstava Fonda federacije i razvoj privredno nedovoljno razvijenih područja u Jugoslaviji</i>	421
IX. PRIVREDNI SISTEM, EKONOMSKA POLITIKA I EKONOMSKI RAZVOJ	439
Fabinc, Ivo: <i>O ekonomskoj racionalnosti na pragu privredne reforme</i>	441
Bajt, Aleksander: <i>Stvarni i potencijalni društveni proizvod SFRJ u 1980. godini</i>	459
Gligorov, Vladimir: <i>Tržišna ili socijalistička raspodela rizika</i>	469
Lang, Rikard: <i>O novom valu ekonomskih reforma</i>	479
Milanović, Radovan: <i>Ekonomska politika federalnih država tržišne privrede</i>	485
Očić, Časlav: <i>Ustavne promene i privredna reforma</i>	505
Zec, Miodrag: <i>Reforma – svojina – akumulacija</i>	518
SUMMARY	531
PEŽIOME	537

1	2	3	4	5	6	7	8	9
100000	Stambeno-komunalna djelatnost	143.071	0,79	23.447	27.826	51.723	3.532	55.255
100100	Uređenje naselja i prostora	19.176	0,88	3.176	3.547	6.723	627	7.350
100300	Komunalne djelatnosti	123.895	0,78	20.271	24.277	44.548	2.907	47.455
110000	Financijske i druge usluge	426.220	1,30	77.388	72.227	149.615	12.805	162.420
110100	Bankarstvo	118.406	1,05	21.344	22.410	43.754	—	43.754
110200	Osiguranje imovine i osoba	28.659	1,20	5.446	4.766	10.212	489	10.701
110300	Usluge na području prometa	108.208	1,58	19.142	15.443	34.585	4.322	38.907
110400	Projektiranje i srodne usluge	98.895	1,40	17.345	17.005	34.350	3.131	37.481
110500	Geološka istraživanja	13.371	2,19	3.683	1.724	5.407	1.505	6.912
110600	Istraživačko razvojni rad	33.573	1,23	5.940	6.687	12.627	1.576	14.203
110900	Poslovne usluge	25.098	1,40	4.488	4.189	8.677	1.776	10.453

V. EKONOMSKI ODNOSI S INOZEMSTVOM

Ante Čičin-Šain
Tadija Ivanović
Todor Todorov i Risto Fotev

primer *veštačka vlakna za pamuk*. Tako se Multi Fiber Arrangement (MFA) svodi na strukturalizaciju vertikalne proizvodnje i položaja proizvođača u njima. I imaćemo ekspanziju razmene na različitim nivoima industrijalizacije. Razmena odeće između razvijenih i nerazvijenih sve se više zasniva ne na trendu razvoja razvijenih, tj. na modnim ili produktivnim elementima, nego više, tj. isključivo na predmetima prirodnog sadržaja ili sadržaja rada. Zato danas zemlje u razvoju upravo to i čine jer su na to primorane: izvoze niže plaćeni rad i faktore prirodnog sadržaja kojima se razvijene zemlje, sa svojom tehnologijom, koriste u proizvodnji proizvoda više prerade. Zato i pored svih predloga na međunarodnom planu u rešavanju osnovnih problema svetske privrede, pre svega razvoja odnosa između nerazvijenih i razvijenih, rešavanju njihovih dugova, ili nezaposlenosti, kao i rešavanju opštih problema (ekoloških), *nema uspeha*. Takođe nema značajnijih akcija u rešavanju, i to radikalnih, odnosa između socijalističkih zemalja i zemalja u razvoju, kao što nema još uvek radikalnih zaokreta u odnosima između ovih i razvijenih zapadnih zemalja, i pored izražene želje da se ti odnosi rešavaju na dobrobit opštemeđunarodnih odnosa.

SISTEM PODSTICANJA IZVOZA KREDITIRANJEM KAO DETERMINANTA REGIONALNOG PRELIVANJA DOHOTKA

1. *Uloga i značaj izvoznih kredita u sistemu podsticanja izvoza*

Izvoz, i na toj osnovi uključivanje u međunarodnu podelu rada, predstavlja centralno pitanje za svaku nacionalnu ekonomiju i neophodni faktor i preduslov za ostvarivanje stabilnog i ravnomernog privrednog razvoja na duži rok.

Izvoz je ta neophodna komponenta u vođenju racionalne ekonomske politike, i to podjednako važna kako za razvijene industrijske zemlje tako i za zemlje u razvoju, posebno one koje se ubrajaju u srednje razvijene, a u koje spada i naša zemlja.

U nastojanjima da se savladaju ili ublaže sve prepreke koje je nametnula produbljena svetska ekonomska kriza, čiji se efekat reflektuje u strukturnim disproporcijama, stagnaciji privrednog rasta, širenju protekcionizma, povećanju razlika u stepenu razvijenosti među razvijenim i zemljama u razvoju i sl., gotovo da nema zemlje koja se nije

opredelila u svojoj ekonomskoj politici za ofanzivnu strategiju izvozne aktivnosti.

U funkciji tog opredeljenja poseban značaj, svakako, ima sistem mera za podsticaj izvoza.

U okviru sistema mera za podsticaj izvoza veoma važno mesto i uloga pripada izvoznim kreditima. Kreditiranje izvoza postalo je sve značajniji segment kreditnog sistema. Njegov značaj i uloga utoliko se više naglašavaju jer direktno utiču na razvijanje proizvodnih snaga i na širenje međunarodnog tržišta i međunarodne trgovine uopšte. Podsticaj izvoza u savremenim uslovima postao je više od potrebe, pogotovo u žestokoj međunarodnoj konkurenciji, organizovanosti i efikasnosti koje vladaju u međunarodnoj trgovini, posebno u uslovima naglašenog ekonomskog egoizma, u veoma izoštreenom obliku. Na savremenim stupnjevima razvijenosti proizvodnih snaga, kao i međunarodne trgovine, korišćenje izvoznih kredita, kao jedna od mera u sistemu podsticanja izvoza, predstavlja *condicio sine qua non*. Izvozni krediti, posebno u uslovima usporene tendencije rasta jugoslovenskog izvoza, trebaju i moraju odigrati odlučujuću ulogu u prodorima na svetsko tržište i osvajanju adekvatnog mesta u međunarodnoj podeli rada. U tom pravcu potrebno je jačanje izvoznih sposobnosti privrede na kvalitativnoj osnovi.

Postići takav cilj podrazumeva prethodnu razradu sistema podsticanja izvoza, koji predstavlja složen organizacioni, kadrovski, metodološki, sistemski, finansijski i pravni problem, u čijem se rešenju ne uključuje mogućnost univerzalnog prilaza, zbog čega je nužno prilagođavanje strukturi i potrebi date privrede i regije.

Izvozni krediti, u okviru sistema podsticanja izvoza, veoma su značajan segment. Oni su u direktnoj funkciji unapređenja izvoza i izvozno orijentiranog razvoja. Njihova uloga je utoliko veća, pogotovo u uslovima visokog stupnja razvijenosti proizvodnje i opšteg stanja na tržištu, gde dalji plasman i razvoj, produktivnost, rentabilnost i ekonomičnost direktno zavise od širenja tržišta i tražnje. U suštini, njihova uloga svodi se na finansiranje izvoza kroz odobravanje kredita kupcu ili investitoru, što predstavlja svojevidan način premiranja kupca proizvoda ili usluga. Time se otvara proces učvršćivanja pozicija na međunarodnom tržištu i njegovo dalje proširivanje.

U suštini, obezbeđivanje adekvatnog finansiranja izvoza jednako je posedovanju znanja, kadrova, robe i sličnog u kvalitetu i u drugim uslovima prihvatljivim za poslovnog partnera.

U našem daljem izlaganju mi ćemo se posebno zadržati na sistemu podsticanja izvoza putem kreditiranja kao mogućeg faktora regionalnog prelivanja dohotka.

U tom smislu mi ćemo prikazati regionalnu strukturu izvoza investicione opreme i izvoznih kredita. Razume se, za nas je od važnosti učešće pojedinih republika i pokrajina u vrednosti izvoznih kredita pod povlašćenim uslovima (selektivno finansiranje izvoza, posebno

kreditiranje izvoza opreme, brodova i obavljanje investicionih radova u inostranstvu). Zatim ćemo se posebno zadržati na sistemu podsticanja izvoza putem kreditiranja kao mogućeg faktora koji utiče na interregionalno preliivanje dohotka.

2. Vrsta izvoznih kredita

U funkciji razvoja i unapređenja izvoza robe i usluga značajnu ulogu ima sistem mera za podsticaj. U okviru tog sistema izvozni krediti čine jedan segment.

Izvozni krediti po ročnosti javljaju se kao:

- (a) dugoročni komercijalni i robni krediti za izvoz opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu – na kredit, i
- (b) kratkoročni komercijalni, robni i finansijski krediti za izvoz robe i usluga.

Prema prirodi kreditnih poslova kojim se sprovodi transfer izvoznih kredita može se govoriti o:

- (a) kreditima banke izvoznika odobrenih banci inokupca (bank to bank kredit), i
- (b) kredit direktno odobren banci inokupca sa popratnom garancijom banke kupca – Bauera kredit.

Ovim se kreditima finansiraju:

- (1) izvoz opreme i brodova na kredit i izvođenje investicionih radova u inostranstvu na kredit;
- (2) izgradnja kompletnih objekata u inostranstvu;
- (3) ulaganja u svoja i u mešovita preduzeća u inostranstvu;
- (4) istraživački radovi i izrada studija i projekata u inostranstvu.

U odobravanju izvoznih kredita utvrđuju se minimalni kriterijumi, kako za sve izvoznike tako i za njihove banke, ispod kojih ne bi bilo dopustivo sklapanje finansijskih aranžmana. Time se stvara principijelno izjednačen prilaz i odobravanje izvoznih kredita i uslovi jedinstvenog nastupa na svetskom tržištu.

Uspostavljanje jedinstvenog minimalnog kriterijuma podrazumeva regulisanje sledećih pitanja:

- utvrđivanje maksimalnih rokova izvoznih kredita, saglasno vrsti robe i usluga, i određivanje grace-perioda i sl.;
- propisivanje minimalnih kamatnih stopa;
- naplata troškova po kreditima, vrstama i visinama;
- vrste i oblici osiguranja koje daje inokupac, tj. korisnik-primalac kredita;
- merodavno pravo i pitanje jurisdikcije.

3. Kreditiranje proizvodnje i izvoza opreme i brodova i obavljanje investicionih radova u inostranstvu

U nastojanjima i opredeljenjima za unapređenje i proširenje izvoza uopšte, i izvoza opreme, brodova, i proširivanje investicionih radova u inostranstvu, posebno značajno mesto u sistemu mera za podsticanje tih opredeljenja zauzima, svakako, finansiranje izvoza na kredit.

Najveći deo finansiranja izvoza na kredit, posmatrano sa aspekta srednjoročne i dugoročne vremenske dimenzije, ostvaruje se preko Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju (JUBMES).¹

Osnivanje ove posebne institucije sa specijalnim zadatkom za dopunsko kreditiranje proizvodnje opreme i brodova za izvoz i za obavljanje investicionih radova u inostranstvu motivisano je potrebom »podsticanja dugoročne proizvodne i finansijske saradnje domaćih društveno-pravnih lica sa inostranim licima i njihovim zajedničkim nastupanjem na trećim tržištima« (Zakon o JUBMES-u i o zajedničkim finansijskim organizacijama, Sl. list SFRJ, 55/78).

Ova finansijska institucija vrši, u skladu sa Zakonom i na bazi važećih »opštih uslova o dopunskom kreditiranju izvoza«, dopunsko kreditiranje poslova kojim osnovne odnosno udružene banke odobravaju izvozne kredite OUR-ima članicama JUBMES-a, i to za:

- izvoz postrojenja, opreme, brodova i drugih plovniha objekata i proizvoda brodogradnje na kredit;
- izvoz proizvoda sa posebnom namenom kredita;
- izgradnju kompletnih energetskih, industrijskih, poljoprivrednih, agroindustrijskih i drugih objekata u inostranstvu na kredit;
- izvođenje investicionih radova u inostranstvu na kredit;
- ulaganje u sopstvena mešovita preduzeća u inostranstvu, posebno ako se putem njih obezbeđuje izvoz ili snabdevanje naše industrije potrebnim sirovinama;
- obavljanje istraživačkih poslova, izradu studija, projekata i druge investiciono-tehničke dokumentacije za inostrane partnere na kredit.

Treba istaći da pri donošenju odluke o dopunskom kreditiranju određenog kreditnog posla JUBMES uzima u obzir i određene činioce, kao što su: konstrukcija ukupnog kreditiranja posla, zastupljenost vlastitog projekta i tehnologije, opreme i mehanizacije jugoslovenskog porekla, rentabilnost i ekonomsku opravdanost posla za isporučioaca i kupca, uslove, potrebe i mogućnosti da isporučena oprema ili izrađeni objekat daje predviđene efekte.² To znači da konačnoj odluci o odobravanju dopunskih kredita određenog kreditnog posla, preko JUBMES-a,

¹ JUBMES je osnovan zakonom (Zakon o JUBMES-u i o zajedničkim finansijskim organizacijama, Sl. list, 55/78) i počeo je sa radom 1979. Jugoslovenskoj banci su preneti sredstva, prava i obaveze Fonda za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova, na osnovu udruživanja i plasmana sredstava tog Fonda i na osnovu osiguranja izvoznih poslova.

² Član 5. Opštih uslova za dopunsko kreditiranje izvoza preko JUBMES-a, 1985. god.

prethodi kompleksno i svestrano sagledavanje potreba i opravdanosti određenog posla koji zahteva dopunsko kreditiranje. Veoma se mnogo računa vodi i daje se prioritet u donošenju odluka o dopunskom kreditiranju investicionih radova u inostranstvu na kredit poslovima koji omogućavaju veći izvoz ugrađivane opreme i mehanizacije jugoslovenskog porekla za čije se izvođenje angažuje mehanizacija i građevinska oprema proizvedena u Jugoslaviji (član 11. Opštih uslova za dopunsko kreditiranje izvoza). Na taj način obezbeđuje se daleko viši efekat nego što je to sam izvoz.

Kreditni potencijal ove bankarske organizacije alimentira se iz sledećih izvora:

(1) iz sredstava koja se samoupravnim sporazumom o udruživanju u JUBMES udružuju za tu namenu i iz sredstava osnivačkih ulaganja;

(2) iz sredstava koja organizacije i zajednice deponiraju sa rokom dužim od jedne godine za tu namenu;

(3) iz sredstava koja za tu namenu banke udružuju kod JUBMES-a na bazi samoupravnog sporazuma, odnosno na bazi ugovora;

(4) iz sredstava kredita koja JUBMES pribavlja u svoje ime, a za račun svojih članica, kod banaka i drugih društvenopravnih lica te dopunsko kreditiranje;

(5) iz sredstava koja JUBMES pribavlja putem izdavanja obveznica u zemlji i inostranstvu u svoje ime i za račun svojih članica;

(6) iz sredstava dugoročnog kredita Narodne banke Jugoslavije prenetih iz bivšeg Fonda za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova;

(7) iz sredstava kratkoročnih kredita iz primarne emisije koja Narodna banka daje za ovu namenu JUBMES-u saglasno utvrđenim ciljevima i zadacima zajedničke emisije i novčane politike i zajedničkim osnovama kreditne politike;

(8) iz sredstava društveno-političkih zajednica usmerenih za ovu namenu;

(9) iz sredstava depozita stranih lica pribavljenih za ovu namenu saglasno propisima o deviznim i kreditnim odnosima sa inostranstvom; i

(10) iz sredstava inostranih kredita koja JUBMES namenski pribavlja saglasno zakonskim propisima i ugovorima o zaduženju u inostranstvu.

Međutim, i pored široke lepeze mogućih izvora pribavljanja sredstava za dopunsko kreditiranje izvoza kapitalnih dobara i izvršavanje investicionih poslova u inostranstvu na kredit, ipak u dosadašnjoj praksi ova finansijska organizacija svoj kreditni potencijal uglavnom obezbeđuje iz:

- udruženih sredstava iz dela kreditnog potencijala banaka, što, u saglasnosti sa posebnim samoupravnim sporazumom banaka o udruživanju sredstava kod JUBMES-a, banke izdvajaju za ovu namenu;

- primarne emisije, korišćenja reskontnog kratkoročnog kredita kod narodnih banaka republika i pokrajina i Narodne banke Jugoslavije; i
- osnivačkih uloga prenetih za Fonda ovoj Banci, koji su u ograničenom obimu i koji iz godine u godinu realno opadaju.

Ova konstatacija potvrđuje se kroz podatke o stanju i izvoru kreditnog potencijala JUBMES-a za dopunsko kreditiranje izvoza kapitalnih dobara i investicionih radova na kredit u inostranstvu, koje donosimo u nastavku.

Tabela 1.

PREGLED SREDSTAVA JUBMES-a

u mlrd. dinara
Stanje 31. XII

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.
1. Sredstva - ukupno	15,6	22,6	36,2	51,5	71,7
2. Sredstva iz banaka udružena saglasno sporazumu	5,3	7,8	12,7	21,6	38,9
- Učešće, %	34,0	34,5	35,0	41,9	54,2
3. Sredstva iz primarne emisije	9,1	12,6	21,5	27,8	30,7
- Učešće, %	58,3	55,7	59,3	54,0	42,8
4. Sredstva osnivača	1,2	2,2	2,2	2,2	2,2
- Učešće, %	7,7	9,8	6,0	4,3	3,1

Izvoz: Mirko Galjak, Jugoslovensko bankarstvo, 9/1985.

Iz ukupnog povećanja kreditnog potencijala ove bankarske organizacije, u apsolutnom iznosu od 56,1 mlrd. dinara, 95,2% predstavlja povećanje dugoročnih izvora sredstava, dok na povećanje kratkoročnih izvora sredstava otpada samo 4,8%, i to iz primarne emisije kod narodnih banaka.

Najveći deo povećanog kreditnog potencijala JUBMES-a za dopunsko kreditiranje izvoza kapitalnih dobara i izvođenje investicionih radova u inostranstvu na kredit alimentira se iz dela kreditnog potencijala banaka, koji putem samoupravnih sporazuma koji se donose svake godine, one udružuju namenski u Jugoslovensku banku za međunarodnu ekonomsku saradnju.

Poslednjih pet godina, 1980-1984, od ukupnog povećanja potencijala JUBMES-a, koji iznosi 56,1 mlrd. dinara, 33,6 mlrd. ili 60% otpada na sredstva iz kreditnog potencijala banaka. Alimentacija iz dela kreditnog potencijala banaka, kako smo napred naveli, obavlja se putem samoupravnih sporazuma koji se svake godine zaključuju na osnovu društvenog plana Jugoslavije iz datog srednjoročja, Dogovora socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina o načinu obezbeđivanja sredstava za realizaciju programa izvoza opreme i brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu na kredit, odluka o ciljevima i zadacima zajedničke emisije i novčane politike i zajedničkih

osnova kreditne politike i, konačno, saglasno i na osnovu Zakona o privremenoj zabrani raspolaganja delom društvenih sredstava.

Na osnovu napred nabrojanih dokumenata i propisa, u kojima su utvrđeni prioritetni ciljevi i zadaci u oblasti ekonomskih odnosa sa inostranstvom, i obaveza banaka da usmeravanjem dela svog kreditnog potencijala obezbede sredstva zaključuju se samoupravni sporazumi svake godine, kojima se utvrđuju obim, uslovi i konkretne obaveze poslovnih i udruženih banaka za udruživanje sredstava kod Jugoslovenske banke (JUBMES). Obim obaveze banaka za obezbeđivanje sredstava za ove namene utvrđuje se putem primene jedinstvenog procenta na neto kreditni potencijal banaka sa stanjem na dan 31. XII prethodne godine.³

Sredstva banaka kod Jugoslovenske banke (JUBMES) udružuju se pod sledećim uslovima:

- rok otplate je 8 (osam) godina za grace-periodom od dve godine; vraćanje je u 6 (šest) jednakih godišnjih rata;
- na udružena sredstva kod JUBMES-a banka naplaćuje jedinstvenu kamatnu stopu u visini kamatne stope koju, saglasno aktima svoje poslovne politike, primenjuju u kreditiranju izvoza kao prioritetne namene.

Bilo je godina kada su obaveze banaka bile utvrđivane kombinovanjem načela opšteg interesa i neposredne zainteresovanosti banaka, i to u odnosu 40% : 60%, odnosno 50% i 50% i sl.

To znači da se jedan deo dopunskih sredstava udruživao, putem načela o opštem interesu, primenom jedinstvenog procenta za sve banke na neto kreditni potencijal banaka sa stanjem na dan 31. decembra prethodne godine, a drugi, preostali deo dopunskih sredstava, udruživao se po načelu neposredne zainteresovanosti određenih banaka, srazmerno stanju korišćenih kredita kod Jugoslovenske banke na dan 31. decembra prethodne godine.

Po toj osnovi udruženo je ukupno kumulativno 73.806,8 miliona dinara, i to po republikama i pokrajinama, kako sledi (za period 1978-1985):

B i H	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija	Kosovo	Vojvodina	Ukupno
8.447,7	652,4	24.910,1	2.813,5	11.181,5	20.716,9	629,2	4.455,0	73.806,8
deo %	11,4	0,9	33,7	3,8	15,1	28,1	0,8	6,0
								100,0%

Uplaćena sredstva po ovom osnovu u fond JUBMES-a postala su značajnija, i po udelu u ukupnom kreditnom potencijalu u strukturi

³ Samoupravni sporazumi o udruživanju sredstava za kreditiranje izvoza kapitalnih dobara kod Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju za 1982, 1983. i 1985.

priliva sredstava u JUBMES nalaze se na samom vrhu, tj. na prvom mestu.

Drugi značajan izvor iz kojeg se alimentira kreditni potencijal JUBMES-a, a koji ima visoko učešće u formiranju kreditnog potencijala JUBMES-a, jeste povećanje kredita koje ova banka koristi iz primarne emisije kod narodnih banaka. U periodu 1980–1984. godine povećanje kreditnog potencijala za dopunsko kreditiranje izvoza kapitalnih dobara i investicionih radova na kredit u inostranstvu, na bazi dobijenih kredita iz primarne emisije, zabeležio je povećanje za 21,6 mlrd. dinara, što predstavlja 38,6% ukupno-ostvarenog povećanja sredstava za dopunsko kreditiranje.

Iz svega što je rečeno o strukturi izvora iz kojih se alimentira fond JUBMES-a može se zabeležiti da postojeća formula formiranja fonda JUBMES-a ne pruža dovoljno solidnu i dugotrajnu osnovu poslovanja ove institucije, a time i podsticanje izvoza opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu putem kreditiranja. To navodi na konstataciju da se ova finansijska institucija bazira na nesigurnoj osnovi. Sam mehanizam prikupljanja sredstava u fond JUBMES-a jeste nesiguran i mukotrpan, zbog toga što svake godine treba na početku godine zaključivati samoupravne sporazume sa određenim brojem poslovnih banaka o udruživanju sredstava u JUBMES-u sa određenim koeficijentom od neto kreditnog potencijala svake banke, što se često ta procedura provlači prilično dugo, a u nekim slučajevima neke od banaka odustaju od izvršavanja preuzetih obaveza ili ih ne ispunjavaju u potpunosti. Zbog nesigurnog i neredovnog priliva sredstava, ova finansijska institucija postaje – umesto podsticajnog i razvojno-stimulativnog elementa izvoza opreme, brodova i izvođenja investicionih radova u inostranstvu na kredit – ograničavajući faktor. Očevidno to stanje proizilazi iz poslovnog rešenja o načinu formiranja fonda JUBMES-a. Funkcionisanje ove finansijske institucije na već pomenutoj osnovi vodi do njene neefikasnosti i inferiornosti u odnosu na ostale slične banke u svetu. Treba reći da pri izvozu proizvoda sa veoma visokim vrednostima, poput brodova, opreme i sl., u svim zemljama sveta gde je ovaj segment izvoza inaugurisan u prioritetima, sama država preuzima funkciju organizatora specijalizovane ustanove za kreditiranje izvoza.⁴

Kapital tih ustanova obezbeđuje sama država, čime se obezbeđuju sredstva za kreditiranje izvoznih poslova na trajnim osnovama.

Uslovi po kojima ove institucije odobravaju kredite za izvoz veoma su povoljni, što ih čini veoma konkurentnim. U poslednjim godinama

⁴ Među poznatim specijalizovanim institucijama sa zadatkom da kreditiraju izvoz, a koje imaju međunarodnu reputaciju, ubrajaju se: Export-Import Bank of United States – SAD, Export Development Corporation – Kanada, Export-Import Bank of Japan – Japan, Banque Française du Commerce Extérieur – Francuska, Ausfuhrkredit GmbH i Kredit anstalt für Wiederaufbau – SR Nemačka, Export-Import Bank of India – Indija, The Export-Import of Korea, Famex – Meksiko, Finex – Brazil i mnoge druge koje ne navodimo.

primenjivana je praksa, pogotovo kod nekih zapadnoevropskih zemalja, u kreditiranju izvoza – odobravanje »mešovitih« kredita gde se jedan deo izvoznog posla finansira u vidu poklona ili dugoročnog kredita sa rokom vraćanja koji se kreće između 20 ili 30 godina, uz grace-period i nisku kamatnu stopu, dok se drugi deo obezbeđuje pod uslovima standardnim za izvozne kredite.⁵ Istočnoevropskim socijalističkim zemljama koje imaju svoje određene specifičnosti, odobravaju se izvozni krediti sa rokovima kreditiranja od 10 do 15 godina, pa i duže, sa relativno dugim grace-periodom i kamatnom stopom od oko 3–4%. Kod mnogih zemalja izvozni se krediti finansiraju pod veoma povoljnim uslovima: rok vraćanja veći od 10 godina, kamatna stopa, u većini slučajeva, između 9% i 12,5% i, što je veoma važno, a to u praksi JUBMES-a nije tako, kreditiraju se direktno inokupci. U kontekstu prezentiranih uslova odobravanja izvoznih kredita, koje primenjuju u poslovanju navedene specijalizovane državne ustanove za izvozne poslove, izvoz proizvoda sa veoma visokim vrednostima koji se ne mogu kupiti za gotov novac predstavlja pravu poslovnu virtuoznost.

Te finansijske ustanove postale su sinonim izvozne ekspanzije u tim zemljama. Kod nas je transformaciju JUBMES-a u veoma uspešnu finansijsku instituciju za kreditiranje izvoza opreme, brodova i izvođenja investicionih radova u inostranstvu nemoguća, a da se ne zadire u postojeći mehanizam funkcionisanja ove institucije, tj. u način formiranja sredstava kreditnog potencijala. Bogato iskustvo svih zemalja u svetu koje imaju specijalizovane institucije za kreditiranje izvoza dovoljno sugerise potrebu izvora adekvatnog koncepta formiranja sredstava u ovakvim institucijama. U tom smislu kod nas je potrebno angažovanje društvene zajednice u pravcu izdvajanja dela iz budžeta za potrebe finansiranja izvoznih kredita. Ta obaveza o izdvajanju odnosila bi se na budžet federacije i na budžete socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. U određivanju visine participacije pojedinih republika i pokrajina pošlo bi se od njihovog učešća u izvozu. Time se obezbeđuje siguran, trajan i stabilan izvor u formiranju kreditnog potencijala JUBMES-a, vezanog za realnu kategoriju – izvoz iz republika i pokrajina.

3.1. Vrednost i struktura po regionalnoj pripadnosti

Ukupna vrednost izvoznih poslova koje je u periodu 1968–1985. godine dopunski kreditirao JUBMES (fond)⁶ iznosi 7.468,5 miliona dolara, a njihova kreditirana vrednost 4.284,5 miliona dolara.

⁵ Više o tome: Ekonomska politika od 24. 12. 1984. (Samo u 1982. godini zapadnoevropske zemlje dale su 102 »mešovita« kredita u iznosu od 2,3 mlrd. dolara, a već u 1984. godini broj »mešovitih« kredita povećao se na 238, a njihov iznos za 5,2 mlrd. dolara).

⁶ Godišnji izveštaji JUBMES-a i Fonda za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova.

Pored ukupne vrednosti izvoznih poslova, potrebno je, za naše analize, utvrditi i regionalnu strukturu. Dakle, potrebno je utvrditi stanje u regionalnoj distribuciji u iskorišćavanju dopunskih izvoznih kredita po pojedinim republikama i pokrajinama. Međutim, svemu tome, radi objektivnog razmatranja, prethodi utvrđivanje visina regionalnih priliva (republičke i pokrajinske uplate) u formiranju kreditnog potencijala JUBMES-a. Uporedo praćenje stanja iskorišćenosti dopunskih izvoznih kredita i visine priliva sredstava u formiranju fonda JUBMES-a, i to sa regionalnog aspekta, predstavlja kompletiranje predstave o stvarnim relacijama i odnosima pojedinih regiona u odnosu na formiranje i iskorišćavanje dopunskih izvoznih kredita kod JUBMES-a. Upoređivajući veličine ovih dveju relacija, omogućava se otkrivanje neto prelivanja sredstava iz jednog u drugi region.

Regionalu strukturu priliva i odliva sredstava fonda JUBMES-a prikazaćemo u tabeli 3, i to za period 1978–1985. godina.

Na bazi podataka sadržanih u tabeli 2 i relativnih pokazatelja o regionalnoj strukturi priliva u JUBMES u regionalnoj strukturi u korišćenju dopunskih izvoznih kredita, možemo konstatovati da postoje dve kategorije regiona.

Prva kategorija regiona su oni koji su uplaćivali manje nego što su iskorišćavali. Među njih se svrstavaju: SR Bosna i Hercegovina, SR Hrvatska i SR Slovenija.

U drugoj kategoriji regiona su sve ostale socijalističke republike i obe socijalističke autonomne pokrajine – Kosovo i Vojvodina. Ovde treba posebno napomenuti, a to se vidi iz tabela 2 i 3, da se stanje u Socijalističkoj Pokrajini Kosovo poslednjih dveju godina – 1984. i 1985 – menja u pravcu manjeg uplaćivanja a većeg korišćenja dopunskih izvoznih kredita kod JUBMES-a. S obzirom na to da u periodu 1978–1983. godine ova pokrajina nije koristila dopunske izvozne kredite (to je slučaj poslednjih dveju godina), na osnovu toga se ne može suditi o nekoj tendenciji. Zato treba uzeti sa rezervom podatke za te godine.

Cinjenica da su se izdiferencirale dve grupe federalnih jedinica u odnosu na uplate u fond JUBMES-a i korišćenje dopunskih izvoznih kredita, nameće se kao neophodno otkrivanje uzroka koji su generirali te razlike.

Genezu tih razlika treba tražiti u samom mehanizmu funkcionisanja JUBMES-a. Naime, koncepcija formiranja sredstava kreditnog potencijala JUBMES-a bazira se u najvećem delu na uplati banaka i na emisionim kreditima. Razmatrajući postojeću formulu formiranja sredstava JUBMES-a u kontekstu stanja u domenu regionalne distribucije proizvođača brodova, opreme i izvođača investicionih radova u inostranstvu, možemo reći da postojeće rešenje u formiranju kreditnog potencijala ove izuzetno važne institucije ne vodi dovoljno računa o specifičnosti izvozne strukture federalnih jedinica i da ona predsta-

Tabela 2.

**UPLAĆENA SREDSTVA U JUBMES I KORISĆENJE DOPUNSKIH KREDITA PO REPUBLIKAMA I
POKRAJINAMA***

u milionima dinara

Godina	B i H		Crna Gora		Hrvatska		Makedonija		Slovenija	
	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje
1978.	528,3	593,0	46,6	6	3.228,0	1.093	280,3	192	526,6	183
1979.	611,5	615,0	41,4	—	3.438,2	2.127	365,5	204	543,0	493
1980.	921,7	322,0	73,4	26	3.737,0	2.448	435,8	196	861,3	627
1981.	1.285,4	860,0	49,1	16	5.116,0	4.627	510,5	191	1.407,1	974
1982.	2.052,3	2.268,0	202,0	136,5	10.890,7	9.134	830,2	138,8	2.113,8	664,8
1983.	3.542,1	1.815,2	459,9	21,0	17.521,3	14.355	1.550,6	27,2	4.831,5	2.048,6
1984.	4.677,7	1.588,3	335,6	—	23.211,1	19.457,2	1.480,2	800,8	5.191,0	4.469,2
1985.	6.757,2	11.379,2	75,3	39,9	22.369,9	29.589,8	1.203,4	344,4	7.418,4	7.435,1
Ukupno:	20.376,2	19.440,7	1.283,3	245,4	89.512,2	82.831,0	6.656,5	2.094,2	22.892,7	16.894,7

Tabela 2 (nastavak)

Godina	Srbija		Kosovo		Vojvodina		SFRJ	
	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje
1978.	1.990,8	1.828	27,2	—	205,9	30	6.633,7	3.925
1979.	2.241,3	1.267	27,2	—	238,3	44	7.506,4	4.750
1980.	3.252,3	2.909	39,4	—	369,6	156	9.690,5	6.684
1981.	4.896,7	3.313	47,6	—	349,2	208	13.661,6	10.189
1982.	8.857,3	2.107,1	19,4	—	629,1	688,9	25.594,8	15.138,1
1983.	14.243,0	2.524,6	237,8	—	1.590,0	952,7	43.976,2	21.744,3
1984.	14.201,7	6.833,6	204,9	933,9	1.905,2	440,5	51.207,4	34.523,5
1985.	22.917,9	12.634,3	792,4	1.713,7	2.453,1	663,4	63.987,6	63.799,8

* Izvor: Materijal JUBMES-a za period 1978–1985.

Tabela 3.

REGIONALNA STRUKTURA UPLATA JUBMES-u I KORIŠĆENJE DOPUNSKIH IZVOZNIH KREDITA ZA
PERIOD 1978-1985*

SFRJ = 100,0%

Godina	BiH		Crna Gora		Hrvatska		Makedonija		Slovenija		Srbija		Kosovo		Vojvodina	
	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje	Uplata	Korišćenje
1978.	7,7	15,1	0,7	0,1	47,2	27,8	4,1	4,9	7,7	4,7	29,1	46,6	0,4	-	3,0	0,7
1979.	8,1	12,9	0,5	-	45,8	44,8	4,9	4,3	7,2	10,4	29,8	26,7	0,4	-	3,2	0,9
1980.	9,5	4,8	0,7	0,4	38,5	36,6	4,5	2,9	8,9	9,4	33,5	43,5	0,4	-	3,8	2,3
1981.	9,4	8,4	0,3	0,1	37,4	45,4	3,7	1,9	10,3	9,5	36,8	32,5	0,3	-	2,6	2,0
1982.	8,0	15,0	0,9	0,9	42,5	60,3	3,2	0,9	8,2	4,4	34,6	13,9	0,07	-	2,4	4,5
1983.	8,0	8,3	1,04	0,1	39,8	66,0	3,5	0,1	11,0	9,4	32,4	11,6	0,5	-	3,6	4,4
1984.	9,1	4,6	0,6	-	45,3	56,3	2,9	2,3	10,1	12,9	27,7	19,8	0,4	2,7	3,7	1,3
1985.	10,5	17,8	0,1	0,1	34,9	46,4	1,9	0,5	11,6	11,6	35,8	19,8	1,2	2,9	3,8	1,0
Ukup- no:	9,2	12,1	0,6	0,1	40,2	51,5	2,99	1,30	10,3	10,5	32,6	20,8	0,6	1,6	3,5	1,98

* Naši obračuni na bazi podataka iz tabele 2.

vlja osnov u određivanju visine participacije regiona u fond JUBMES-a, umesto ukupna privredna struktura dotičnog regiona predstavljena posredno putem kreditnog potencijala banaka.

Očita nedoslednost i neadekvatnost datih rešenja u formiranju sredstava JUBMES-a impliciraju nužno regionalne razlike. U takvoj situaciji postaje normalna stvar da jedni regioni više pariticipiraju u formiranju fonda JUBMES-a u odnosu na njihovo učešće u korišćenju dopunskih izvoznih kredita, i obratno.

Interesantno je istaći da se u proteklom periodu od preko decenije i više u odnosu na strukturu iskorišćenih dopunskih kredita kod JUBMES-a zapaža trajna tendencija smanjena učešća izvoza opreme na kredit u ukupno iskorišćenim dopunskim kreditima za izvoz. Suprotna toj tendenciji je tendencija kod izvoza brodova na kredit, gde učešće iz godine u godinu beleži stalni rast. Te strukturne tendencije prikazaćemo u pregledu strukture iskorišćavanja dopunskih kredita JUBMES-a.

Tabela 4.

STRUKTURA ISKORIŠĆENIH DOPUNSKIH KREDITA JUBMES-a (FONDA) U PERIODU 1968-1983.

	u procentu		
	1968-81.	1982.	1983.
1. Oprema	46,3	35,1	21,4
2. Brodovi	38,2	53,3	57,1
3. Investicioni radovi i izgradnja kompletnih objekata	14,8	10,9	20,9
4. Ulaganja u preduzeća u inostranstvu i studije	0,7	0,7	0,6

Izvor: Godišnji izveštaj JUBMES-a i Fonda za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova, po mr Predragu Kaporu, *Finansiranje izvoza kapitalnih dobara i izvođenje investicionih radova u inostranstvu na kredit*, Tržište-novac, kapital, 1/1985.

Još indikativniji podatak o regionalnoj koncentrisanosti u korišćenju dopunskih izvoznih kredita jeste podatak koji govori da je u periodu od 1968. godine naovamo 10 poslovnih banaka, najvećih korisnika dopunskih izvoznih kredita, ostvarilo učešće od 84% ukupno odabranih i iskorišćenih kredita. Među njima samo na tri banke – Jugobanka, Udružena banka – Beograd, Riječka banka – Rijeka i Zagrebačka banka – Zagreb – otpada 54,4% ukupno odobrenih i 55,4% ukupno iskorišćenih dopunskih kredita.⁷

Konačno, na bazi svega napred rečenog, možemo konstatovati da finansiranje izvoznih kredita putem postojećeg mehanizma JUBMES-a nužno generira regionalno prelevanje dohotka, što u odsustvu određenih korektiva dovodi do nepoželjne ekonomsko-razvojne implikacije.

⁷ Mr Predrag Kapor, citirano delo.

3.2. *Uslovi i kriterijumi za odobravanje kredita*

U proteklom periodu, od formiranja Fonda 1968. godine, preko JUBMES-a 1979. godine, do danas, i pored izvršenih izmena u pogledu uslova i kriterijuma za odobravanje kredita, ipak su u suštini sadržani osnovni postulati prethodnog sistema finansiranja izvoza na kredit. Dopunsko kreditiranje je isključivo dinarsko kreditiranje banaka za odobrene izvozne kredite. JUBMES ne kreditira direktno proizvođača, a nije ovlašćen da direktno kreditira inokupca. Osnovni uslov da se dopunsko kreditiraju izvozni poslovi jeste da je ugovoreni rok otplate kraći od dve godine, ali ne kraći od jedne godine, odnosno duži od deset godina, uz minimalni ugovoreni avans 10% i da su prethodno osigurani od nekomercijalnih rizika. Visina dopunskog kreditiranja zavisi od vrste izvoznog posla i regiona izvoza. Tako se, na primer, kod proizvoda sa posebnom namenom, brodova, izgradnje kompletnih objekata i ulaganja u vlastita i mešovita preduzeća dopunsko kreditiranje obavlja u visini do 80% ukupne vrednosti tih poslova, i to ako se ti poslovi izvoze u zemlje u razvoju, dok se za ostale regione sveta i za ostale poslove koji se dopunski kreditiraju visine dopunskog kreditiranja izvoza kreću između 65% i 70%. Rokovi otplate, u zavisnosti od vrste izvoznih poslova, kreću se kod serijskih mašina i uređaja čije jedinične cene dostižu do 1.000 USA dolara do 3 godine, a najviše do 12 godina kod izvoza brodova i kompletnih objekata. U odnosu na visine kamatnih stopa na dopunske kredite došlo je do određenog porasta i sredinom 1984. godine one su iznosile realno između 7% i 11%, u zavisnosti od regiona izvoza. Tako niske realne kamate održavane su putem regresiranja. Imajući u vidu sve navedene uslove pod kojima se obavlja dopunsko kreditiranje izvoza opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu na kredit, može se sa pravom zaključiti da su ti uslovi veoma povoljni i da su korisnici tih kredita u povlašćenom položaju.

Pored napred navedenih uslova kreditiranja pod kojima se obavlja dopunsko kreditiranje preko JUBMES-a pojedinih poslova izvoza u najmanje razvijene zemlje među zemljama u razvoju, dopunsko kreditiranje je pod povoljnijim uslovima, i to kako u pogledu roka otplate kredita tako i u odnosu na visinu učešća Jugoslovenske banke. Rok otplate kredita za navedene poslove izvoza u najmanje razvijene zemlje među zemljama u razvoju utvrđuje se za dve godine duže nego što iznosi za iste poslove u ostalim slučajevima. U pogledu visine, učešće JUBMES-a u poslovima izvoza koji se obavljaju u napred navedenim zemljama u razvoju pomera se za daljih pet procentnih poena u odnosu na visinu učešća JUBMES-a u izvoznim poslovima koji se obavljaju u ostalim zemljama u razvoju. To znači da se rok otplate kredita, na primer kod izvoza brodova i kompletnih objekata, koji u normalnom slučaju iznosi 12 godina, kad je reč o izvozu u najmanje razvijene zemlje među zemljama u razvoju proteže na 14 godina, a visina učešća

JUBMES-a u tom slučaju za navedene izvozne poslove povećava sa 80% na 85%.

Upoređujući navedene uslove dopunskih izvoznih kredita JUBMES-a sa uslovima koje nude slične specijalizovane ustanove u ostalim zemljama u svetu, koje su izvozu opreme, brodova i sl. dali prioritetan tretman, može se sa sigurnošću tvrditi da su JUBMES-ovi uslovi nekonkurentni.

Za ilustraciju navešćemo rasprostranjenu praksu odobravanja kredita u zapadnoevropske zemlje, gde se jedan deo izvoznog posla finansira putem poklona ili dugoročnog kredita sa rokom 20-30 godina uz grace-period i nisku kamatu, a drugi deo odobrava pod uslovima standardnim za izvozne kredite. U zemljama istočne Evrope, putem međudržavnih kreditnih aranžmana, finansiranje izvoza opreme i izgradnje objekata u zemljama u razvoju obavlja se sa rokovima kreditiranja od 10 do 15 godina, pa i duže, sa relativno dugim grace-periodom i kamatom koja nije veća od 3 do 4%. Pored ove prakse kreditiranja izvoza u navedenim zemljama, nisu za potcenjivanje praksa i naponi u dograđivanju sistema kreditiranja izvoza u pojedinim zemljama u razvoju, gde i Jugoslavija pripada. Na tom planu su se posebno eksponirali Indija, J. Koreja, Meksiko, Brazil i neke druge zemlje u razvoju. Samo za upoređenje navešćemo, na primer, rokove izvoznih kredita koje odobrava Export-Import Bank of Korea, koji se protežu između 6 meseci i 10 godina sa kamatnom stopom 9-9,5% godišnje. Da bi se objasnio domet uspešnosti na polju izvoza brodova i izvođenja radova u inostranstvu, Export-Import Bank of Korea, koja je državno vlasništvo, čini se da je dovoljno ako se ima u vidu da su južnokorejske firme 1983. godine, po vrednosti ugovorenih radova bile na trećem mestu u svetu, odmah iza SAD i Japana, sa 10,4 mlrd. dolara.

Konačno, nakon namerne ali korisne digresije, radi kompletiranja saznanja o uslovima odobravanja izvoznih kredita u raznim zemljama sveta i njihovog upoređenja te korišćenja njihovog bogatog iskustva na tom planu u usavršavanju i dograđivanju našeg sistema kreditiranja izvoza brodova, opreme i izvođenja investicionih radova u inostranstvu, mi se opet vraćamo na tlo naše prakse i praktičnih rešenja izvoza pomenutih proizvoda.

Napred izneti uslovi u odnosu na visine dopunskog kreditiranja, dužine rokova, visine kamatne stope i sl. u odobravanju dopunskih izvoznih kredita kod JUBMES-a jesu veoma povoljni i u poređenju sa ostalim dugoročnim investicionim kreditima neselektivnog karaktera. Tako povoljni uslovi izvoznih kredita prisutni su svuda u svetu.

4. *Instrumenti politike selektivnog kreditiranja izvoza i nivo beneficiranosti kod pojedinih vidova kredita (mogućnosti reskontovanja kredita, visine kamate, rok otplate i dr. beneficije)*

U sprovođenju sistema podsticanja izvoza značajna uloga, svakako, pripada izvoznim kreditima. Ovaj segment kreditnog sistema je deo selektivne kreditne politike koja se obavlja prema beneficiranim uslovima u pogledu mogućnosti reskontovanja kredita, visine kamatne stope, roka otplate i sl.

Politika selektivnog kreditiranja predstavlja veoma značajan mehanizam putem kojeg se obavlja alociranje kredita poslovnim bankama iz primarne emisije. Neretko se ovaj mehanizam javlja kao dopunski izvor u formiranju kreditnog potencijala banaka za potrebe finansiranja određenih poslova i namena. Selektivno kreditiranje veoma se uspešno koristi i u podsticanju izvoza putem kreditiranja. Stope reeskonta, kamatne stope i roka otplate, kad je reč pogotovo o kreditima za podsticanja izvoza opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu, veoma su povoljnije čak i od ostalih selektivnih namena. Tako, na primer, kod kredita za izvoz opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu stope reeskonta iznosile su (sa izuzetkom 1983. godine, kad je, zbog konverzije, stopa iznosila 35%, u 1984. godini kad je ostala na istoj visini i 1985. godine kad je povećana na 70%) gotovo 100%, računato od potraživanja po kreditima JUBMES-a sa rokom dospeća do tri godine. Odlukom o uslovima za korišćenje primarne emisije u 1986. godini predviđena je stopa od 65% i to je najveća stopa u upoređenju sa svim ostalim selektivnim izvoznim kreditima. U uslovima niske akumulativne sposobnosti privrede i nedovoljne likvidnosti, pritisak da se što više dodatnog novca i bankarskog kredita dobija iz primarne emisije postaje mnogo jači.

Gotovo je postala praksa: više od 50% ukupnog kreditnog potencijala JUBMES-a formira se preko primarne emisije. Samo je prošle godine ova banka dobila 59 milijardi dinara kredita iz primarne emisije. Od tog iznosa 38 milijarde dinara bili su kratkoročni krediti, koji su primenom Zakona o konverziji, donetog u aprilu 1986. godine (Sl. list, 20/86), postali dugoročni sa rokom vraćanja 20 godina i sa grace-periodom pet godina i kamatnom stopom 15%.

Uopšte, rokovi otplate kod dopunskih kredita za izvoz opreme i brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu kreću se do 10 i 12 godina i sa veoma povoljnim kamatnim stopama, koje su se u 1984. godini kretale između 7% i 11% realno, u zavisnosti od vrste izvoznih poslova i regiona izvoza.

Ročna transformacija kredita iz primarne emisije – iz kratkoročnih u dugoročne kredite – utiče na promene u ukupnom kreditnom potencijalu JUBMES-a u pravcu povećanja učešća dugoročnih kredita iz primarne emisije. To se posebno zapaža od 1983. godine naovamo,

kada su Zakonom o konverziji kratkoročni krediti iz primarne emisije postali dugoročni. To se vidi iz pregleda o stanju i ročnoj strukturi kredita iz primarne emisije kod JUBMES-a.

Tabela 5.

STANJE I ROČNA STRUKTURA KREDITA IZ PRIMARNE EMISIJE U KORIŠĆENJU
JUBMES-a

u mlrd. dinara

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.
1. Ukupni krediti iz primarne emisije	9,1	12,6	21,5	27,8	30,7
– dugoročni	2,5	2,5	2,5	21,4	21,4
– kratkoročni	6,6	10,9	19,0	6,4	9,3
2. Strukture					
– dugoročni	27,5	19,8	11,3	77,0	69,7
– kratkoročni	72,5	80,2	88,7	23,0	30,2

Izvor: Mirko Galjak, Jugoslovensko bankarstvo, 9/1985.

Transformacijom ročnosti kredita u dugoročne kredite iz primarne emisije došlo je do promene u strukturi ročnosti prema većem učešću dugoročnih kredita. Iz pregleda se vidi da se sa 11,3% učešće dugoročnih kredita u 1982. godini povećalo na 77% u 1983. godini, odnosno sa 6,9% na 42,5% računato od ukupnih sredstava JUBMES-a.

5. Zaključna razmatranja

Iz svega rečenog proizlazi zaključak da je JUBMES proizvod naših opredeljenja u politici razvoja ekonomskih odnosa sa inostranstvom, čije se težište stavlja na povećanje izvoza znanja, tehnologije, investicione opreme i brodova na dinamičnoj osnovi. Stavljanje težišta na povećanje izvoza navedenih proizvoda determinirano je potrebom za poboljšanje strukture ekonomskih odnosa sa inostranstvom sa što većim efektima neto deviznog priliva. To je uostalom i programska orijentacija, posebno naglašena u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije.

Finansijska podrška izvoza tih proizvoda nameće se kao potreba zbog činjenice što se isključuje mogućnost kupovanja za gotov novac proizvoda poput brodova, investicione opreme, mašinogradnje i sl., čije su vrednosti veoma visoke. Izvoz tih proizvoda je nezamisliv ako se ima u vidu da se u savremenom svetu veoma mnogo pažnje posvećuje poboljšanju uslova prodaje, rokova kreditiranja, visine kamatnih stopa, direktnog kreditiranja inokupca i sl. Međunarodna praksa izvoza je na tom planu veoma bogata, posebno iskustvom specijalizovanih finansijskih ustanova koje su stekle međunarodnu reputaciju, poput Hermesa, Eksim-Banke i sl.

Kad već govorimo o specijalizovanim finansijskim ustanovama za kreditiranje izvoza, koje su se eksponirale u domenu poslovanja na međunarodnoj sceni, treba imati u vidu mehanizme formiranja kreditnog potencijala i funkcionisanja tih investicija kako bismo otkrili tajnu uspeha. Odmah da kažemo da je svim tim ustanovama koje posluju u raznim zemljama savremenog sveta zajedničko to da osnivački fond alimentira država i da ona brine o organizaciji specijalne ustanove. Nasuprot tome imamo našu praksu i saznanje o mehanizmu funkcionisanja našeg rešenja na planu sprovođenja kreditiranja izvoza opreme, brodova i izvođenja investicionih radova u inostranstvu. Odmah ćemo reći u vezi s modelskim konceptom funkcionisanja JUBMES-a da se ta finansijska institucija bazira na nesigurnom, nestabilnom i neredovnom izvoru sredstava, što je čini neefikasnom i inferiornijom u odnosu na poslovanje sličnih institucija u savremenom svetu. Činjenica da se početkom svake godine obavljaju poslovi svojstveni inicijalnom osnivanju institucija dovodi do odugovlačenja donošenja samoupravnih sporazuma o određivanju visine participacije banaka, koji se i u slučaju prihvatanja obaveze izvršavaju sa zakašnjenjem. U nekim se slučajevima i odstupa od izvršavanja obaveze ili od njenog izvršavanja u potpunosti. Ne može se izbeći objašnjenje o neizvršavanju ili nepotpunom izvršavanju obaveza po samoupravnim sporazumima od strane banaka.

Ponašanje banaka izraz je odsustva interesa i povećanog otpora o načinu alimentiranja JUBMES-a. Sav taj proces ima određeni odraz na poslovanje ove institucije u smislu smanjivanja priliva sredstava, s jedne strane, i zbog odugovlačenja uplata banaka u uslovima depresijacije kursa dinara, kada dolazi do realnog obezvređivanja tih sredstava, s druge strane. To sve dovodi do toga da je postojeći koncept alimentiranja sredstava za kreditiranje opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu disfunkcionalan. Bogato iskustvo sličnih institucija u raznim zemljama u domenu načina alimentiranja sredstava za kreditiranje izvoza kapitalnih dobara veoma je instruktivno i sugeriše iznalaženje trajnih i stabilnih izvora sredstava. Svuda u savremenom svetu država je direktan organizator i finansijer izvoznih poslova, kao što je izvoz opreme, tehnologije, brodova i sl.

Način formiranja sredstava putem formule uplata u JUBMES, s jedne strane, stvara nesigurnost a, s druge strane, zbog neravnomernosti u regionalnoj distribuciji i korišćenju sredstava, stvara se otpor onih regiona koji participiraju više, a koriste manje.

Znači, sva odgovornost za neadekvatnost, nefunkcionalnost i neefikasnost JUBMES-a pada na sadašnji model obezbeđenja sredstava za kreditiranje izvoza opreme, brodova i izvođenje investicionih radova u inostranstvu.

Prevazilaženje sadašnjeg stanja u kreditiranju izvoza opreme, brodova i izvođenja investicionih radova u inostranstvu preko JUBMES-a moguće je menjanjem sadašnjeg koncepta formiranja sredstava, postavljajući taj koncept na trajne i sigurne osnove. Mislimo da usmeravanje

dela budžeta federacije, republika i pokrajina za alimentiranje sredstava JUBMES-a za kreditiranje izvoza kapitalnih dobara, sa nastojanjem da se ta sredstva produktivno iskoriste, ima potpuno opravdanje. Mehanizmi funkcionisanja JUBMES-a u sadašnjim uslovima, s jedne strane, ne obezbeđuju dovoljnu konkurentnost sa sličnim institucijama u svetu. S druge strane, veoma važno za regionalno-razvojni aspekt, dolazi do preliivanja sredstava među federalnim jedinicama. Ovaj drugi aspekt, kao proizvod sadašnjeg modela funkcionisanja sistema kreditiranja izvoza kapitalnih dobara, kod nas postaje problem razvojnopolitičkog karaktera.

Rezultati analiza preliivanja sredstava između regiona putem mehanizma kreditiranja izvoza opreme, brodova i izvođenja investicionih radova u inostranstvu sugerišu dva aspekta preliivanja. Prvo, putem visine sredstava koja se regionalno distribuiraju, s obzirom da su to sredstva sa veoma povoljnim uslovima plasmana (rok, kamatna stopa, grace – period, i sl). Regionu koji dobijaju veći kvantum sredstava nego što je njihov udeo participacije u formiranju kreditnog potencijala JUBMES-a svakako su u beneficiranijoj situaciji nego regionu koji dobijaju manje od njihove participacije u JUBMES. Drugo, preliivanje sredstava između regiona putem sistema za kreditiranje izvoza kapitalnih dobara proizlazi i iz uslova pod kojima se ti krediti odobravaju (jedni dobijaju po povoljnim, a drugi dobijaju po nepovoljnijim uslovima).